

International Center for Economic Growth
European Center

MUNKAFÜZET 9.

WISNIEWSKI ANNA:

***A NOMINÁLIS ÉS REÁLKONVERGENCIA
ALAKULÁSA A NÉGY VISEGRÁDI ORSZÁGBAN***

2005. JÚNIUS

14 Korompai Street, H-1124 Budapest, Hungary

Tel: +36 1 248 1160 E-mail: icegec@axelero.hu Website: www.icegec.org

International Center for Economic Growth
Európai Központ

MUNKAFÜZET 9.

WISNIEWSKI ANNA:

***A NOMINÁLIS ÉS REÁLKONVERGENCIA
ALAKULÁSA A NÉGY VISEGRÁDI ORSZÁGBAN****

2005. JÚNIUS

* Wisniewski Anna az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének tudományos munkatársa, a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok doktori program doktorandusz hallgatója. A jelen cikk alapjául szolgáló tanulmány az Integrációs és Fejlesztési Munkacsoport részére készült.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	4
A VISEGRÁDI ORSZÁGOK REGIONÁLIS SAJÁTOSSÁGAI	7
A MONETÁRIS CSATLAKOZÁS FELTÉTELEINEK ALAKULÁSA 2004-BEN	11
REÁLGAZDASÁGI FOLYAMATOK.....	11
A NOMINÁLIS KONVERGENCIA ALAKULÁSA.....	12
ÁLLAMHÁZTARTÁSI REFORMELKÉPZELÉSEK A NÉGY VISEGRÁDI ORSZÁGBAN	16
KÖVETKEZTETÉSEK	20
FELHASZNÁLT IRODALOM	24

BEVEZETÉS

Az Európai Unió fejlődésének kiemelkedően fontos és az integráció mélyítése szempontjából meghatározó folyamata volt a monetáris politika szupranacionális szintre emelése a Gazdasági és Monetáris Unió (GMU) létrehozásával és az euró bevezetésével. A GMU megalkotóinak várakozásai szerint¹ a monetáris integráció következtében nominális és reálkonvergencia egyaránt elindul a tagállamokban. Az árfolyamkockázat kiesése révén a kamatráták közeledésére, a közös monetáris politikának köszönhetően az inflációs ráták konvergálásának beindulására számítottak. Az elmúlt évek tapasztalatai a közös európai monetáris politika működőképességét igazolják, hiszen az euró nemzetközi szerepét sikerült megerősíteni. A monetáris integráció makrogazdasági hatásai ugyanakkor nem minden esetben, illetve jórészt a felzárkózó tagállamok esetében alakultak a várakozások szerint.

A 2004. május elseje az újonnan csatlakozott közép- és kelet-európai országok számára a monetáris politika terén is új helyzetet teremtett, hiszen az általuk aláírt csatlakozási szerződések monetáris unióval foglalkozó fejezete kifejezetten rögzíti, hogy számukra kötelező lesz belépni az eurózónába a megfelelő feltételek teljesítése esetén. Addig a „member state with derogation”, vagyis tagállam mentességgel jogi státuszt kapják, s az a tagállam, amelynek teljesítménye megfelelően alakul, automatikusan a GMU tagjává válik, vagyis a szerződés értelmében a tagállamok nem rendelkeznek önálló döntési joggal.² A feltételeknek való megfelelés esetén tehát kötelező az euróövezetben való részvétel, a feltételekre való törekvés pedig elvárható a tagországoktól. Ugyanakkor – mint a Bizottság Agenda 2000 dokumentuma leszögezi – ezek teljesítése nem szükséges az uniós tagsághoz.³

A kihívást jelentő feltételrendszer ellenére az új tagállamok valamennyien elkötelezett hívei a GMU csatlakozásnak, hiszen kis és nyitott országként, valamint az eurózóna gazdaságaival szorosan összefonódott külkereskedelem révén úgy ítélik meg, hogy számukra az eurózónabeli tagság több előnyt tartogat, mint az alkalmazkodási kényszerrel járó költségek – amelyeket a gazdasági stabilizáció érdekében előbb vagy utóbb ezen országoknak is meg kellene lépni. A politikai elkötelezettség tehát nyilvánvalónak tűnik a közép- és kelet-európai régióban, a dilemma a csatlakozást követő első években a belépés időzítésére, illetve az ahhoz vezető konvergencia-útra és az alkalmazott módszerekre vonatkozóan merül fel.

¹ Delors Jelentés, 1989 illetve One Market, One Money Report (Emerson 1992)

² Nagy-Britannia ezt felismerve kezdeményezte a „kiszállási jogot” (opt-out), amelynek értelmében csak abban az esetben válik a GMU tagjává, ha arról a parlament és a kormány pozitívan dönt. Az opt-out lehetőséget később Dánia is megkapta.

³ A dokumentum emellett azt is megállapítja, hogy a konvergencia kritériumok teljesítése nem feltétlenül felel meg az átalakuló gazdaságok igényeinek.

A térség országai az elmúlt tizenöt évben kiemelkedő eredményeket értek el mind a nominális, mind a reálkonvergencia területén, az ahhoz vezető eszközrendszer ugyanakkor a kiindulási helyzet függvényében, illetve a múltbeli tapasztalatok alapján sok esetben különbözik. A jelen elemzés a „visegrádi négyeket”, vagyis a Csehország, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia alkotta csoport fejlődését vizsgálja, melyek mind a kiinduló feltételrendszer, mind az alkalmazott gazdaságpolitikai-mix szempontjából hasonló pályán haladnak, s kiváló összehasonlítási alapot kínálnak a többi újonnan csatlakozóval, vagyis a Balti-államokkal, illetve Szlovéniával szemben. Az általunk vizsgált négy ország GMU-tagságáról a hasonlóságok ellenére várhatóan nem csoportos döntés születik, a belépés az egyéni felkészültség és konvergencia program függvénye, ugyanakkor a negatív hatások elkerülése végett feltételezhető, hogy a belépési időpontok között nem lesz nagy eltérés.

A 2004-es év sok szempontból megváltoztatta azt a környezetet, amelyben ezek az országok a GMU felé elindultak. Ezek közül a következő események mindenképpen hatással vannak a konvergencia-pályák és stratégiák alakulására a négy országban:

a) Nem sokkal a májusi csatlakozást követően három kis ország, Észtország, Litvánia és Szlovénia valutáját bevitte az euró előszobájának tartott európai árfolyam-mechanizmusba. Az első év elteltét követően, 2005. április 30-án azután megint három ország, Lettország, Málta és Ciprus is belépett az ERMII-be. Ezzel gyakorlatilag a visegrádi négyekkel egyidőben EU-taggá váló országok közül ma már mindegyik ERMII-tag, vagyis 2006-2007-ben – a négyeket jelentősen „leelőzve” akár a Gazdasági és Monetáris Unió tagjává is válhatnak.

b) Nem kisebb jelentőséget kell tulajdonítani az eurózóna eddigi működéséből levonható tapasztalatoknak. Az alapvetően sikeres és stabilitást biztosító eurózóna összteljesítménye 2004-ben is elmaradt az Egyesült Államok gazdasági fejlődésétől, s ez nem csak reálgazdasági szempontból (bruttó hazai termék, illetve beruházások alakulása), de a nominális mutatók – így a költségvetési hiány és államadósság szintjére is igaz. Megfigyelhető a tendencia, hogy a kisebb, felzárkózó országok teljesítménye határozottan kedvezőbben alakul – ha magasabb inflációs szint mellett is – mint a nagyobb, de strukturális reformjaikat halogató országoké.

c) Az eurózóna GDP-jének felét adó német és francia gazdaság súlyos válságban vannak. E két ország ráhatásának eredménye az ECOFIN Tanács 2005. márciusi döntése, amely az eurózóna tagállamaira vonatkozó fiskális szabályrendszer, a Stabilitási és Növekedési Paktum fellazítására ad lehetőséget. A döntés értelmében a költségvetés kiadási tételeinél ki lehet hagyni többek között a német egyesítésre költött összegeket, a közös költségvetésbe történő összes nettó befizetést, a kutatás-fejlesztésre fordított kiadásokat, illetve bevételi oldalon figyelembe lehet venni – és ez az új csatlakozók szempontjából különösen jelentős – a nyugdíjreform során a magánnyugdíjpénztárba befizetett összegeket.

d) Az eurózóna működésével kapcsolatosan említett két pont arra figyelmeztet, hogy az eurózóna előnyösebb ugyan a felzárkózó gazdaságok számára, bizonyos strukturális reformok megtétele azonban elkerülhetetlen, s nem árt, ha erre már a belépést megelőzően kerül sor, hiszen a Stabilitási és Növekedési Paktum a jelenlegi formájában nem ösztönöz reformokra. Az eurózóna feltételrendszere némileg lazult, mindennek előtt a már bent lévő tagállamok számára is kihívást jelentő fiskális kritériumok szempontjából. Erre építeni azonban csak rövidtávú megoldás lehet egy felzárkózó ország számára, amellyel nem lehet tartósan stabilizálni a makrogazdasági fundamentumokat.

A fenti változásokat szem előtt tartva a visegrádi országok és a Balti-államok sajátosságainak összehasonlítását, a nominális és reálkonvergencia alakulását elemzi a jelen tanulmány.

A VISEGRÁDI ORSZÁGOK REGIONÁLIS SAJÁTOSSÁGAI

AZ ERMII-BE BELÉPETT BALTI- ÁLLAMOKKAL ÉS SZLOVÉNIÁVAL ÖSSZEHASONLÍTVÁ

Az újonnan csatlakozó EU-tagállamok közül Szlovénia, Észtország és Litvánia az elsők között jelentették be részvételi szándékukat a Gazdasági és Monetáris Unió előszobájának tartott ERMII árfolyam-mechanizmusban, majd példájukat szűk egy évvel később Lettország is követte. Ennek megfelelően az 1994 óta valutatanácsos módszerrel először a dollárhoz, majd az euróhoz rögzített litast és észt koronát, illetve a jegybanki intervenció mellett lebegtetett szlovén tolárt 2004. június 28-án bevezették az ERMII-be. A lett pénzügypolitika balti társaitól eltérő árfolyampolitikai megoldást folytatott, s a valutatanácsos módszer helyett az SDR-hez rögzítette valutáját. A lett jegybank ezt 2005. január elsején feladva először az euróhoz rögzítette a latot, majd április 30-án beléptette a nemzeti valutát az európai árfolyammechanizmusba. Az eltelt csaknem egy év megerősítette a feltételezést a három állam⁴ valutaárfolyamának stabilitásáról, nem következett be jelentős árfolyamingadozás egyik valuta esetében sem, ami a két Balti-államnál elsősorban a valutatanácsos rendszer keretében folytatott árfolyampolitikai irány töretlenségének tudható be.

Az euróval szembeni árfolyamstabilitás tulajdonképpen nem csupán kritériumként való felsorolása miatt szükségszerűség. Mivel ezen országok külkereskedelmének 2/3-a már ma is az EU-val bonyolódik, ezért az Unió részéről felmerülő elvárások az árfolyamstabilitásra vonatkozóan azt a szemléletet tükrözik, hogy nyitott és liberalizált gazdaságok esetén az árfolyamstabilizálás elengedhetetlen feltétele, hogy az ország ugyanazt a monetáris és fiskális pályát kövesse, mint legfontosabb partnerei. Az ERMII lényege, hogy csak azon tagállamoknak képes megfelelő védelmet biztosítani, amelyek ezt a pályát képesek biztosítani. A Balti-államok és Szlovénia teljesítik ezt a feltételt, amit az elmúlt időszak is bizonyít. Amennyiben sikerül fenntartható módon biztosítaniuk a nominális konvergencia-kritériumok teljesülését, akkor az észtek akár 2006 második felében, a szlovének és litvánok 2007 januárjában beléphetnek a monetáris unióba.

Az említett államok nominális konvergencia-mutatói kedvezően alakultak, mindemellett esetükben is vannak kockázati tényezők. Az árfolyamok és a kamatok konvergenciája kiegyensúlyozottan alakult, s köszönhetően a kezdeti kedvező kiinduló feltételeknek az államadósság terén (a Balti-államok nem örökölték meg a szovjet államadósság arányos részét, s a szlovének is kedvező kiinduló pozícióból indultak, hiszen az adósság döntő része esetükben is Belgrádban maradt) a fiskális kritériumrendszer ezen része nem okoz számukra kihívást. Az államadósság szintje Litvániában 2003-ban még 21,4%, majd 2004-ben 19,7 százaléka volt a bruttó hazai terméknek, Észtországban 5,3, majd egy évvel

⁴ Lettország esetében az eltelt két hónap nem ad még arra lehetőséget, hogy messzemenő következtetésekre bocsátkozzunk, ezért a tanulmány az árfolyammechanizmusban már hosszabb ideje részt vevő három országra koncentrált.

később 4,9 százalék, s Szlovénia esetében is jóval a 60 százalékos referenciaérték alatt – mindkét évben 29,4 %-on maradt.

A „monetáris éltanulók” számára sokkal inkább két terület tűnik kritikusnak: az inflációs szint közelítése a referenciaszinthez, illetve a költségvetési hiány meghatározott kereten belül tartása. Az infláció mértéke ma is kedvezően alakul, s alatta marad, vagy csak csekély mértékben haladja meg az uniós referenciaszintet: 2003-ban Litvánia esetében -1,1, 2004-ben 1,1, Észtországban 1,4, illetve 3 százalék, míg Szlovéniában némileg magasabb 5,4 és 3,6 százalékot ért el az infláció. Az elmúlt évek szigorú monetáris politikája töretlen deflációs folyamatot indított el, amit kellően visszafogott fiskális politika és a termékpiacokon, illetve pénzpiacokon bevezetett liberalizációs folyamat kísért. Az infláció gyors visszaszorulása nem járt a növekedés ütemének lassulásával egyik országban sem. Az elmúlt év mindemellett a csatlakozás hatására magasabb inflációs szintet eredményezett mindhárom országban, ami az üzemanyagra, fűtőanyagra és dohányra bevezetett közvetett adókkal, a magasabb olajárakkal, illetve az élelmiszerárak emelkedésével függött össze. Az inflációs szint feltehetően 2005 folyamán tovább emelkedik majd a magasabb bérinfláció, illetve a központilag szabályozott árak még mindig jelentős részaránya miatt. A közeljövőben tehát az inflációs kritérium teljesülése nem látszik biztosítottnak, az átmeneti árkorrekciók – amihez várhatóan a felzárkózó országok esetében érvényesülő Balassa-Samuelson hatás⁵ is hozzáadódik majd - mérsékelt optimizmusra ad csak okot.

A három vizsgált országban a fiskális politikát sikerült restriktív mederben tartani, s a költségvetési deficit a referencia-értékek alatt maradt, megfigyelhető azonban némi lazulás az Unió csatlakozást követően, a 2003-ban még 1,9 százalékos hiány 2004-re 2,5 százalékra bővült Litvániában, míg az észt szufficit 3,1-ről 1,8 százalékra zsugorodott. Szlovéniában a költségvetési hiány nagyjából azonos szinten alakult, a 2003-as 2 százalék után 2004-re némileg lecsökkent 1,9 százalékra. Az államháztartás megreformálása azonban a mutatók alakulásától függetlenül az egyik legnagyobb kihívás valamennyi újonnan csatlakozott Unió tagállam esetében, hiszen még a legkedvezőbb helyzetben lévő Észtország számára sem lesz egyszerű az Európai Unió strukturális politikájával kapcsolatban felmerülő társfinanszírozási követelményeket összeegyeztetni az államháztartásra nehezedő fejlesztési és modernizációs feladatokkal.

Az ERMII árfolyam-mechanizmushoz csatlakozott országok példája mindenképpen fontos tanulságokkal szolgálhat a visegrádiak számára:

a) Esetükben ugyanis eltérő árfolyampolitikai megoldásokkal találkozhatunk, ami részben a rövid államisággal és pénzügypolitikai múlttal függ össze. A két balti-állam – Észtország és Litvánia – a valutatanácsos módszert választotta, míg Szlovénia és később Lettország is az euróhoz (illetve Lettország 2005 elejéig az SDR-hez) rögzítette nemzeti valutáját, s itt az

⁵ Balassa-Samuelson hatás: a munkatermelékenység eltérő ütemű növekedése a kereskedelemben kerülő és nem kerülő javakat előállító szektorok között

irányított lebegtetés során szűk sávós módszert választott. A visegrádiak alkalmazta árfolyampolitikai eszközök terén inkább a rugalmas megoldások dominálnak: a lengyel szabad lebegtetéstől kezdve a +/-15 százalékos ingadozási sávot engedélyező magyar és szlovák gyakorlaton keresztül a piaci kereslet-kínálat által irányított cseh ingadozási sávig.

b) Az árfolyampolitika különbségei miatt is a két országcsoport eltérő monetáris politikai irányt folytat. Amíg a visegrádi négyeknél evidenciaként jelentkezett az inflációs célkitűzés módszerének alkalmazása, addig a baltiak alkalmazta valutatanácsos árfolyampolitika ezt nem teszi lehetővé, itt az árfolyamcélkitűzés révén valósul meg az inflációs szint elérése. A szlovén monetáris politika megintcsak nem az inflációs célra, hanem a monetáris bázisra koncentrálna igyekszik biztosítani az árstabilitást.

c) A három ország esetében is az egyik legnagyobb kockázati tényező a jövőre nézve az inflációs kritérium. Az eurózóna és a szlovén, észt és litván árszintek között továbbra is jelentős differenciák vannak, a szlovén árak még ma is a GMU árszintek 66%-án, a litván és észt annak 56%-án áll, s az elkövetkező évek árszint konvergenciája még hosszú ideig magasabb inflációs szintet eredményez. Ez a strukturális okokra visszavehető árszintkülönbség nem képezi majd akadályát a csatlakozásnak, de biztosan nagyobb nyomás nehezedik majd a monetáris politikai irányításra a referenciaszint fenntartása érdekében.

d) A kis országok sikeres dezinflációs folyamaton vannak túl, mindezt széleskörű árliberalizáció és stabilizációs folyamat mellett. A balti államokban ezt a folyamatot feszes fiskális politika egészítette ki, s erről a pályáról az Unió csatlakozás felkészülési költségei, illetve az Unió összehasonlításban rendkívül alacsony jövedelmi szintek sem térítették le az aktuális kormánypolitikát. Látszik ugyanakkor, hogy az államháztartási konszolidáció számukra is problémát jelent.

e) A baltiak esetében alkalmazott szigorú fiskális keretek azzal is jártak, hogy az államháztartás átfogó konszolidációja és reformja itt is elmaradt. A közép- és kelet-európai térség valamennyi országára igaz, hogy a nagy ellátórendszerek átalakítása, a költségvetés új, EU-konformabb alapra helyezése még a jövő kérdése.

f) A fiskális kritériumok másik pillére esetében ugyanakkor szerencsésnek mondhatók ezek a kis tagállamok, hiszen a baltiak „tabula rasa”-val indíthattak, s a szlovének államadósságszintje is nagyságrendekkel alatta maradt akár a magyar, de a lengyel adósságállománynak is. Az állomány tartós növekedése itt is megfigyelhető, s nagy kihívás az államháztartási konszolidáció és az államadósság stabilizálásának egyidejű végrehajtása.

g) Végül a reálkonvergencia és az integráció elért szintje mindhárom ország esetében előrehaladott, hiszen a külkereskedelem több mint kétharmada irányul az Unió tagállamaiba s innen érkezik a beáramló tőke döntő része is. Az optimális valutaövezeti kritériumok tekintetében a jövőre nézve feszültségeket a munkaerőpiaci rigiditások okozhatnak. Monetáris téren az árliberalizáció még elégtelen szintje, a jövedelmi különbségek és a felzárkózással összefüggésben még sokáig gyorsabb növekedési ütem, illetve a tőkepiacok fejletlensége a legfontosabb bizonytalansági tényezők.

A MONETÁRIS CSATLAKOZÁS FELTÉTELEINEK ALAKULÁSA 2004-BEN A VISEGRÁDI ORSZÁGOKBAN

REÁLGAZDASÁGI FOLYAMATOK

A világgazdasági konjunktúra beindulásával fémjelzett 2004-es év a jövedelem-szint felzárkózás folytatódását hozta a közép- és kelet-európai térségben. Az eurózána még nemzetközi viszonylatban is gyenge teljesítményétől eltérően a gazdasági növekedés üteme a visegrádi országokban csaknem kétszerese volt az EU-25 átlagának. A Lengyelország és Szlovákia esetében megfigyelhető 5,4, illetve 5,5 százalékos bruttó hazai termék bővülés ugyanakkor némileg nagyobb dinamikát mutat a 4,0 százalékos magyar, illetve cseh növekedési ütemnél. (Lásd 1. tábla) A gyorsabb növekedés nélkülözhetetlen is, hiszen a vásárlóerőparitáson számított egy főre jutó GDP esetükben nagy mértékben elmarad az Unió átlagától. Amíg a lengyel egy főre jutó GDP mértéke az EU-25 átlag 47,5, a szlovák pedig annak 53,8 százaléka, addig a magyar eléri a 61,8, míg a cseh a 69,9 százalékot. A jövedelmi szintekben mutatkozó különbségek – csakúgy, mint a gazdasági szerkezetben rejlő differenciák – mindemellett kompatibilisak lehetnek a monetáris unióval, de a reálkonvergencia éppen a monetáris térség gazdasági kohéziója, s ezzel az aszimmetrikus sokkok elkerülése miatt mégis kívánatos az új tagállamok esetében is. Az új belépők jövedelmi különbségei mindemellett nem tennék jelentősen heterogénebbé a GMU térség gazdasági szerkezetét, mivel többségében kis, nyitott gazdaságokról van szó, amelyek gazdasági súlya összességében nem haladja meg az eurózána GDP-jének 4%-át. A kérdés sokkal inkább a csatlakozók számára jelenthet problémát, hiszen a fejlettségi szint és az elkövetkező években várható felzárkózási folyamat rögzített árfolyamszint mellett magasabb inflációs szintet generálhat (ez adott esetben pedig a nominális stabilitást veszélyeztetheti).

1. tábla

Makromutatók alakulása a nyolc közép- és kelet-európai EU-tagállamban (2003-2004)

	GDP/fő (PPS)		GDP növekedés		Külkereskedelmi mérleg		Munka-nélküliség		Bruttó beruházás	
	(euró)		(y-on-y)		(%/GDP)		(%)		(%/GDP)	
	2003	2004	2003	2004	2003	2004	2003	2004	2003	2004
EU25	21 400	22 300	0,9	2,3	1,3	1,2	8,9	9,0	19,2	19,5
EU15	23 300	24 300	0,8	2,2	1,5	1,4	7,9	8,0	19,1	19,3
Csehország	14 700	15 600	3,7	4,0	-2,2	-0,4	7,8	8,3	26,6	27,2
Lengyelország	9 800	10 600	3,8	5,4	-2,5	-1,8	19,2	18,8	18,4	18,2
Magyarország	12 900	13 800	3,0	4,0	-4,2	-3,7	5,8	5,9	22,3	22,5
Szlovákia	11 200	12 000	4,5	5,5	-1,5	-2,7	17,5	18,0	25,7	24,7

Forrás: Eurostat (2005)

A reálkonvergencia fontos tényezőjét jelentő jövedelemszint felzárkózás mellett az elmúlt év kedvező tendenciákat indított be a növekedés alkotóelemeinek terén is, hiszen a korábbi években jellemző fogyasztási hajlandóság mellett az Európai Unióhoz való csatlakozás a beruházások észrevehető méretű felfutását hozta. Az elmúlt évek reálbérnövekedési hulláma a magyar, cseh és szlovák piacon nem folytatódott, ami hozzájárult a versenyképesség növekedéséhez a térségben. A kedvező egységnyi munkaerőköltség és beruházási mutatók eredményeképpen a visegrádi országok egyértelműen az élbolyt alkotják a termelékenységi mutatók terén a térségben, s a külföldi befektetéseknek is elsődleges célpontját képezik.

Az elmúlt év kedvező reálgazdasági tendenciái egyelőre mérsékelten éreztették hatásukat a munkaerőpiaci helyzet alakulásában. A négy ország munkanélküliségi mutatójának átlaga nem mutat sokkal kedvezőbb képet az európai unióbeli gazdaságok teljesítményétől. Amíg a magyar mutató kiemelkedően jónak tűnik még regionális összehasonlításban is (5,4%) (ami mögött ténylegesen igen alacsony aktivitási ráta is áll), addig mérsékelt munkanélküliséggel találkozunk Csehországban (8,3%), s két nagyon magas mutatóval a lengyel (18,8%) és a szlovák gazdaságokban (18,0%).

A NOMINÁLIS KONVERGENCIA ALAKULÁSA

A kedvező reálgazdasági folyamatokhoz az elmúlt évben nem minden területen kapcsolódott nominális konvergencia is. A Visegrádi országok nominális konvergencia mutatói sokáig alátámasztották azokat a feltételezéseket, hogy a monetáris unióhoz való csatlakozás feltételeinek teljesítése⁶ nehézségek nélkül alakul majd esetükben. Az elmúlt évek tapasztalatai fényében azonban ez már nem jelenthető ki egyértelműen, a vizsgált országok teljesítménye igen vegyes képet mutat Maastricht tükrében. (Lásd 2. tábla)

⁶ A Maastrichti konvergencia-kritériumok:

- 1) magas fokú árstabilitás – az infláció nem térhet el a vizsgált egy éves időszakban több mint 1,5%-kal a három legjobb inflációs teljesítményű tagország színvonalától,
- 2) stabil kormányzati pénzügyi pozíciók – a költségvetési deficit nem haladhatja meg a GDP 3%-át,
- 3) az államadósság nem haladhatja meg a GDP 60%-át,
- 4) kamatok konvergenciája – a vizsgált egy évben az átlagos nominális hosszú lejáratú kamatrata nem tér el 2%-nál nagyobb mértékben a három legjobb teljesítményű országétól,
- 5) legalább két éven keresztül részvétel az európai monetáris rendszer árfolyam-mechanizmusában leértékelés nélkül,
- 6) egyéb kritériumok: piaci integráció, folyó fizetési mérleg, egységnyi munkaerőköltség és egyéb árindexek fejlődése.

2. tábla

A maastrichti konvergencia mutatók alakulása (2003-2004)

	Infláció (HICP)		Hosszú távú kamat		Államháztartás		Államadósság	
	% y-on-y		10 év		%GDP		%GDP	
	2003	2004	2003	2004	2003	2004	2003	2004
Referencia érték		3,4		6,4	-3		60	
Csehország	-0,1	2,6	4,1	4,8	-11,7	-3,0	38,3	37,4
Lengyelország	0,7	3,6	5,8	6,9	-4,5	-4,8	45,4	43,6
Magyarország	4,7	6,8	6,8	8,2	-6,2	-4,5	56,9	57,6
Szlovákia	8,5	7,4	5,0	5,0	-3,7	-3,3	42,6	43,6

Forrás: Eurostat (2005)

Amíg az államadósságra vonatkozó kritériumot egyelőre mind a négyen teljesítik (ugyanakkor a tendencia folyamatosan duzzadó állományt mutat), s a kamatok terén is folyamatos a konvergencia, addig kifejezetten aggasztó fejleményeket hozott az elmúlt év az inflációs kritérium teljesítése és a fiskális kritériumrendszer másik pillére, vagyis a költségvetési hiány alakulása terén. Az államadósságra vonatkozó kritérium esetében ugyan elmondhatjuk, hogy ezt a feltételt egyelőre valamennyi ország teljesíti, hiszen az államadósság szintje még Magyarország esetében is a 60 százalékos GDP-arányos referenciaérték alatt maradt, az elmúlt évek azonban igen komoly pozícióromlást hoztak mindegyik ország esetében. A cseh államadósság 2000 óta csaknem a duplájára nőtt, s hasonló mértékben aggasztó a lengyel államadósság szintjének növekedése. Dinamikus állománynövekedés figyelhető meg a szlovák adósság esetében, ennek szintje megegyezik a lengyelével, vagyis a GDP 43,6 százalékát teszi ki.

A hosszúlejáratú kamatráták középtávon nem tartozik a maastrichti konvergencia kritériumok problémás területei közé, azt Szlovénia és Csehország már most is teljesíti, s a kockázati prémium fokozatos csökkenésének, illetve a dezinflációs folyamatnak köszönhetően a konvergencia ezen a téren a jövőben is kétségtelenül érvényesülni fog. A hosszú távú várakozások az inflációs szintek és a kamatláb-konvergenciát illetően, illetve az EU és később a GMU tagság miatt meghatározó hatással lesznek az államkötvények kamatrátájának alakulására.

Az elmúlt évek bebizonyították, hogy az árfolyam-stabilizálás sem alakul nehézségek nélkül az új tagállamokban. Mivel a vizsgált országok külkereskedelmének 2/3-a már ma is az EU-val bonyolódik, ezért az euróval szembeni árfolyamstabilitás már most is szükségszerűség. Az Unió részéről felmerülő elvárások az árfolyam stabilitására vonatkozóan tulajdonképpen azt a szemléletet tükrözik, hogy nyitott és liberalizált gazdaságok esetén az árfolyamstabilizálás elengedhetetlen feltétele, hogy az ország ugyanazt a monetáris és költségvetési pályát kövesse, mint legfontosabb partnerei. Az ERM-II lényege, hogy azon tagállamoknak nyújt támogatást, amelyek megfelelő konvergencia programot dolgoznak ki, s teljesítik az abban foglaltakat. Az árfolyamstabilitási kritérium szempontjából a visegrádi országok egyelőre nem tudnak kedvező eredményeket felmutatni. Az elmúlt másfél évben – a rugalmasabb árfolyamrezsimek bevezetésével – sem a megengedett +/-15 százalékpontos sávhatárt nem tudták tartani,

sem a szigorúan értelmezett árfolyam-stabilitás feltételeként a nagyobb ingadozásokat nem tudták elkerülni. A legnagyobb volatilitás a lengyel zloty esetében figyelhető meg, de a cseh és a magyar valuta esetében sem beszélhetünk mérsékelt árfolyamingadozásról. A szlovák korona ezzel szemben már hosszabb ideje stabilnak mondható.⁷ A költségvetési konvergenciaprogramok teljesülése körül kialakult bizonytalanság, a folyó fizetési mérleg hiányának alakulása a vizsgált országok többségében, illetve a külföldi tőkebeáramlás visszafogottabb üteme mind olyan tényezők, amelyek a térség valutáinak felértékelődése irányába hatnak.

A négy közép- és kelet-európai ország a legjobb teljesítményt sokáig kétségtelenül az *inflációs kritérium* teljesítésében nyújtotta. Az elmúlt évtizedben töretlen dezinflációs folyamatnak lehettünk tanúi, amelynek során a sokszor kétjegyű inflációs szintet sikerült alacsony szinten stabilizálni. Mindezt széleskörű árliberalizáció mellett érték el a visegrádi négyek, ami – Szlovákia kivételével – megengedi a következtetést, hogy a jövőben jelentős korrekciós infláció nem várható. Az infláció ilyen mértékű leszorítása több körülménynek is köszönhető. Mindenekelőtt mérséklődött az importált infláció az eurózónából érkező inflációs nyomás csökkenésének köszönhetően, másrészt kedvezően alakultak a nyersanyag és termékárak. Nehezítette a dezinflációs folyamatot a nominális bérnövekedés (Magyarország), a hátratekintő indexálás módszerének alkalmazása (Lengyelország, Szlovénia), illetve a sok esetben expanzív fiskális politika (Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország). Az infláció szintje ugyanakkor jelentősen magasabb szinten alakult 2004-ben valamennyi vizsgált országban, ami több külső és belső tényező együtthatásának tudható be. Az inflációs szint 2004-ben Lengyelországban 3,6, Csehországban 2,6, Szlovákiában 7,4, míg Magyarország esetében 6,8 százalékos volt. A maastrichti kritériumot meghatározó referenciaország Belgium (1,9), Németország (1,8) és Ausztria (2,0) átlaga, vagyis 1,9 százalékos inflációs szint lett, amelytől +/-1,5 százalékkal lehet eltérni, ennek megfelelően ebben az évben az eurózónához való csatlakozás referencia szintje maximálisan 3,4 százalékos inflációt feltételezett. A négy visegrádi országból ennek megfelelően csupán a csehek voltak képesek a referenciaszinten belül maradni, a lengyelek csak csekély mértékben, míg a magyar és szlovák szint erőteljesen meghaladta az elvárt mértéket. Megfigyelhető, hogy a korábbi tendenciáktól eltérően az első Uniós év magasabb árszintet eredményezett, ami az üzemanyagra, fűtőanyagra és dohányra bevezetett közvetett adókkal, a magasabb olajárakkal, illetve az Uniós csatlakozás kapcsán – várhatóan egyszeri hatásként jelentkező – élelmiszerár-növekedéssel függött össze.

Az infláció nagysága a várakozások szerint az elkövetkező években mérséklődni fog valamennyi országban, s a 2004-es áremelkedés irányába ható tendencia után folytatódik a dezinflációs trend. Mindemellett az eurózána és a négy új csatlakozó inflációs rátája között

⁷ 2002 októbertől és 2004 márciusa között a cseh valuta 7,5%-kal értékelődött le, majd 4,4%-kal felértékelődött az euróval szemben, a forint 3,5%-kal erősödött, ill. 9,8%-kal gyengült, a zloty 2,5%-kal erősödött, majd rohamosan, mintegy 20,9%-os gyengülés következett be, s azóta folyamatos a felértékelődés. Végül a szlovák korona esetében mérsékelt, 4,7%-os erősödés, illetve 0,7%-os gyengülés volt megfigyelhető az elmúlt időszakban.

még ma is fennálló differencia várhatóan más nagyságrendben ugyan, de a jövőben is fennmarad. Az inflációs szintek alakulását illetően bizonytalansági tényezőt jelentenek a fennmaradó strukturális problémák, a laza fiskális politika, illetve a Balassa-Samuelson hatás, vagyis a munkatermelékenység eltérő ütemű növekedése a kereskedelemben kerülő és nem kerülő javakat előállító szektorok között. További bizonytalansági tényezőt jelentenek a napjainkban tapasztalható növekvő energia és élelmiszerárak. A fentiek figyelembevételével valószínűsíthető, hogy a közép- és kelet-európai gazdaságok inflációs szintje még jó ideig meghaladja majd az EMU átlagot. Ez azonban nem jelenti a kritérium teljesítésének megkérdőjeleződését, csupán arra hívja fel a figyelmet, hogy az optimális inflációs célkitűzés megállapításánál nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy felzárkózó gazdaságokról van szó, ahol a szerkezetváltással és modernizációval összefüggésben átmenetileg még magasabb árnövekedés várható, ezáltal a monetáris politika is szélesebb mozgásteret igényel. Ennek megfelelően az inflációs feltétel felső határértéke lehet reális cél a vizsgált gazdaságok esetében. A térség országainak gyakorlata rámutat emellett arra, hogy a gazdaságpolitika egyes alrendszerének együttműködése nélkül a defláció sem lehet elég hatásos. A szigorú monetáris irányvonal csak kellően feszes fiskális politika mellett lehet hiteles. Erre különösen jó példa a lengyel deflációs folyamat, ahol az erőltetett defláció az inkonzisztens fiskális-monetáris mix mellett komoly növekedési áldozattal járt.

A visegrádiak esetében - de a közép- és kelet-európai országok mindegyikénél - a leginkább kritikus pontja a maastrichti feltételrendszernek a költségvetésre vonatkozó 3 százalékos GDP-arányos hiány teljesítése, különösen az említett országok előtt tornyosuló modernizációs és reálfelzárkózással összefüggő feladatok, az ehhez csak társfinanszírozás biztosítása esetén rendelkezésre álló Uniós fejlesztési források minél teljesebb kihasználása, illetve az ezekkel párhuzamosan végrehajtandó stabilizációs folyamat kapcsán. A *fiskális kritériumok* teljesítése komoly nehézségekbe ütközik mind a négy ország esetében, az elmúlt év mindemellett ezen a téren nem hozott drasztikusan romló egyenlegeket. A költségvetési hiány mértéke 2004-re a konvergencia programok hatására visszafogottabbá vált a legtöbb ország esetében, s a cseh hiány a referenciaszintnek megfelelően 3 százalékos, a szlovák deficit 3,3 százalékos lett. A várakozásoknál magasabb szinten alakult ugyanakkor a deficit nagysága Magyarországon, de a 6,2 százalékos hiány után jelentősen kedvezőbb, 4,5 százalékos szintet ért el. Lengyelország ezzel szemben a konvergenciaprogramjában vártnál (5,4%) alacsonyabb szinten tudta realizálni költségvetési egyenlegét, ami 4,8 százalékot ért el. A várakozásoktól elmaradó hiány elsősorban a legnagyobb állami bank, a PKO BP részleges privatizációjából befolyó bevételeknek és a társasági adó 27 százalékról 19 százalékra csökkentése ellenére a vártnál nagyobb adóbevételeknek volt köszönhető.

ÁLLAMHÁZTARTÁSI REFORMELKÉPZELÉSEK A NÉGY VISEGRÁDI ORSZÁGBAN

Az egyensúlyromlás részben az elmúlt évek dekonjunktúrális folyamataival hozható összefüggésbe, a világgazdasági lassulás mellett ugyanakkor a bevételek visszaeséséhez hozzájárult a versenyképesség romlása és az ebből fakadó exportbevétel kiesés is. Az említett folyamatok kialakulásának hátterében nem kis mértékben belső szerkezeti problémák álltak és állnak, s nem véletlen, hogy a KKE országok mindegyikében megfogalmazódott a fiskális kiigazítás, s középtávon az államháztartás szerkezeti reformjának igénye. Ez azzal kapcsolatban is égetően szükségszerű, hiszen az Uniós csatlakozás fokozott terheket ró az új csatlakozókra a jogharmonizációval összefüggő beruházások, illetve a társfinanszírozáson keresztül, amely csak közvetve térül meg költségvetési szinten, s a fejlesztési kiadások teljesen új szerkezetben történő kezelésének igénye valamennyi új csatlakozó esetében fontos feladata a közeljövőnek.

A legambíciózusabb, kisebb sokkterápiával felérő fiskális kiigazítási programot a lengyel gazdaságpolitika dolgozta ki 2004 elején, ennek gyakorlati kivitelezésére azonban – elsősorban a kormányzó elit politikai érdekérvényesítő lehetőségeinek korlátozott volta miatt – eddig nem került sor. A Hausner tervben a lengyel gazdaságpolitika fő prioritása a 2008-2009-es GMU csatlakozás és a stabil és fenntartható gazdasági növekedés biztosítása. Ehhez legfontosabb megvalósítandó feladatnak pedig az államháztartás reformját emelik ki, ahol a deficit-csökkentést úgy kívánják megvalósítani, hogy az egyidejűleg ne járjon az államadósság szintjének emelkedésével. A pénzügyi reformcsomag a bevételi oldalon az adózók körének szélesítése mellett 25 milliárd zloty-s privatizációs bevétellel számol 2004 és 2007 között, amelynek teljesülése az elmúlt év sikerének tükrében akár reális célkitűzés is lehet. A kiadási oldalon az államháztartás valamennyi alrendszerét érintő megszorításokat ír elő. A megtakarítást célzó intézkedések három területre összpontosulnak:

1. Szociális kiadások csökkentése (az öregségi- és a rokkantsági-nyugdíjrendszer szigorítása, a nők nyugdíjkorhatárának a férfiakéval megegyező szintre emelése, a táppénzrendszer felülvizsgálata).
2. A három „fekete lyuk” ágazat átalakítása (szénbányászat, egészségügy és vasút), amelyek jelenleg a GDP 5 százalékát kitevő adósságot halmoztak fel.
3. Az államigazgatás kiadásainak csökkentése (a közigazgatás valamennyi szintjét érintő racionalizálás)

A Hausner-csomag érdeme, hogy már a kezdetek kezdetén leszögezte, a bevételi oldalhoz semmiképpen nem kíván nyúlni, sőt az elkövetkező három évre tervezett társasági adócsökkentési program következetesen végrehajtásra kerül. A szigorítások elsősorban az államigazgatást érintik, a másik célterület pedig a nyugdíjrendszer, ahol a reformcsomag a nyugdíjak befagyasztását, illetve az indexálás módjának megváltoztatását vetíti előre (nem minden évben kerülne sor nyugdíjkorrekcióra, hanem csupán abban az esetben, ha az

összesített infláció mértéke meghaladja az 5 százalékot). A program tehát megfelelő alapokon kívánja az államháztartás szerkezeti reformját végrehajtani, annak egyetlen hátulütője, hogy az érdemi megszorításokat már a következő politikai ciklusra, vagyis a 2005 őszi parlamenti választások utánra halasztja, ezzel beismerve a kormányzó elit erőtlenségét.

A szlovák kabinet már hozzá is kezdett az államháztartási hiány visszaszorítását célzó reformokhoz, mindenképp a kiadási oldalon végrehajtott megszorító intézkedésekkel, ahol a jóléti kiadások radikális visszafogására, a nyugdíjkorhatár megemelésére, illetve a nyugdíj letöltött munkaidőhöz és bérhez kapcsolására került sor. Ezeket az intézkedéseket széleskörű adóreform is kiegészítette, amelynek keretében azonos szintre hozták a fogyasztás, a társasági és a személyi jövedelemadót. Az indirekt adók körében az ÁFA korábban kétkulcsos (20, illetve 14 százalékos) mértéke egységesen 19 százalékra módosult. Az adóreform tulajdonképpen azzal segített a költségvetés bevételi oldalát konszolidálni és az adóalapot szélesíteni, hogy transzpransebbé és könnyen átláthatóvá tette a teherviselési rendszert, és ez az ország számára is versenyelőnyt jelentett a külföldi tőkebevonás terén. A jövő nagy feladata az egészségügyi reform és a betegbiztosítás rendszerének átalakítása, ahol a kilencvenes évek során történtek ugyan már lépések, de az ellátórendszer finanszírozhatatlansága miatt további strukturális átalakításokra lesz szükség.

A cseh kormányprogram megintcsak prioritásként kezeli az államháztartás nagy ellátórendszereinek reformját, s néhány intézkedés bevezetésére már 2003 folyamán sor került. Ennek megfelelően mindenképp a nyugdíjrendszer átalakítása terén történtek lépések, ahol felemelték a nyugdíjkorhatárt, illetve a bevételi alap növelése érdekében szigorították a nyugdíjszabályozást. Az elkövetkező évben a nyugdíjreform folytatása, illetve átfogó adóreform bevezetése napirenden van Csehországban is, mindamelllett az ingatag belpolitikai helyzet itt sem adott kellően szilárd alapot eddig egy átfogó reform megvalósításához. A progresszív, mégykulcsos személyi jövedelemadó mértéke 15-20-25-32 százalék, s az adókulcsok megegyeznek az alkalmazottak és egyéni vállalkozók esetében. A társasági adó mértéke folyamatosan csökken, s a kezdeti 31 százalékról 2004-ben 28, majd 2005-ben 26 százalékra mérséklődött, s annak mértékét várhatóan jövőre 24 százalékra tervezik tovább redukálni. Az elmúlt évben az így keletkező adóbevétel kiesést az ÁFA-bevételek ellensúlyozták, így a költségvetés bevételi oldala tulajdonképpen változatlan maradt. A költségvetési hiány drasztikus mérséklődése tulajdonképpen azzal magyarázható, hogy 2003-ban egyszeri kifizetések formájában jelentkező konszolidációs feladatok duzzasztották fel a deficitet, amihez hasonló feladatai a múlt évben nem voltak az államnak. A cseh konszolidációs politika tehát a kiadási oldal csökkentésére, azon belül is a nagy ellátórendszerek átalakítására fókuszál, ugyanakkor elemzők kifogásolják, hogy a kiadási oldalon óriási összegeket felemésztő kvázi-fiskális tevékenységek lecsökkentésére (mint veszteséges vállalatok, különböző alapok finanszírozása) nem került eddig napirendre.

A magyar fiskális politika deklarált célja⁸, hogy a költségvetési hiány mértékét 2008-ra a magánnyugdíjpénztári befizetésekkel való korrigálás nélkül GDP-arányosan 2,8 százalékra le lehessen szorítani. A magyar hiány 2004-ben 4,5 százalékot ért el, s a konvergencia-program szerint 2005-ben 3,8 százalékos szinten kellene a deficitet tartani. A cél elérése érdekében a kormány kockázatmértéklő tartalékokat hozott létre a GDP 0,5 százalékának megfelelő mértékben, amelyet csak abban az esetben használhatnak fel, ha a bevételek a terveknek megfelelően alakulnak. Az államháztartási konszolidációs programban szereplő deficit meghatározott kereteken belül tartása a magyar gazdaságpolitika kulcskérdése, ahol mind a bevételi, mind a kiadási oldalon számos reformkezdeményezés történt az elmúlt évben, ugyanakkor átfogó reformra eddig nem került sor. A bevételi oldalon a kormány több kisebb adópolitikai döntést hozott, így a személyi jövedelemadó középsof kulcsát megszüntették, emellett a társasági adóalap esetében jogszabály született arról, hogy azt a helyi iparüzési adó 50 százalékával lehet csökkenteni a korábbi 25 százalék helyett. A kiadási oldalon a hatékony és olcsó állam létrehozását célozták a létszámleépítések és átszervezések. Emellett a kormány a fejlesztési programjait igyekszik a magántőke bevonásával, ún. PPP projektek keretében megvalósítani. A költségvetés hosszútávú fenntarthatóságát biztosítja az 1997-ben bevezetett nyugdíjreform, amely többpilléres rendszer kialakításával (magánnyugdíjrendszerrel) a társadalombiztosítás fenntarthatóságát célozta. Az államháztartási reform további elemei, nevezetesen az egészségügy, az oktatás, illetve az önkormányzati rendszer átalakítása, még a jövő zenéje. Az uniós csatlakozással kibontakozó regionális adóverseny emellett Magyarországon is felerősítette az adóreform törekvéseket. A költségvetés kiadási oldalának jelentős csökkentése azonban nehézségekbe ütközik, hiszen a magyar költségvetés szerkezete jelentős mértékben kiadáscentrikus, vagyis átmeneti bevételek kiesés azonnal deficit növekedést eredményezne. Éppen ezért az adórendszer radikális átalakítása az államháztartás nagy alrendszerének változatlanul hagyása mellett jelentős mértékű deficitfelfoldozás kockázatát hozná magával.

Össességében a visegrádi országok mindegyikében a fiskális pozíciók terén bekövetkezett egyensúlyromlás kiigazításra és reformok előkészítésére, illetve beindítására készítette a kormányokat, ami nem csupán a maastrichti kritériumok teljesítése, de a gazdaság tartós növekedési pályára állítása illetve azon tartása miatt is szükségessé vált. Az öregedő társadalmak miatt a nagy ellátórendszerek reformja már nem halasztható a régióban sem, s az egyedi sikerek az adózás megreformálásának lehetőségét is felvetették a négy országban. A reformok azonban eltérő erősségűek: amíg a lengyel gazdaságpolitikai elképzelés (ami egyelőre papíron maradt) kész egy „kis-sokkterápia” elfogadására, s a strukturális problémák felszámolására is vállalkozik – annak népszerűség-vesztési következményeit ugyanis a következő politika ciklusra áttolva –, addig az más országokban megmarad a gyors tűzoltás mellett (lásd cseh vagy magyar példa). A legbátrabban a szlovák vezetés kezdett hozzá az államháztartási reformhoz, ahol a kiadási, de a bevételi oldalon egyaránt átfogó intézkedések bevezetésére

⁸ Aktualizált konvergencia-program 2008-ig

került sor. A reformokra ugyan belső kényszer is ösztönöz, de megfigyelhető emellett, hogy az EU csatlakozás után az euró zónához való csatlakozás veszi át a külső modernizációs kényszer, a reform-ösztönző szerepét. A reformokkal kapcsolatos elképzelések jellegére vonatkozóan megállapítható, hogy azok mind a négy országban elsősorban a kiadási oldalra koncentrálnak, s ott a nagy ellátórendszerek reformjával (egészségügy, nyugdíj) kezdenék a szerkezetátalakítást. Hiányossága a reformprogramoknak, hogy a kvázi-fiskális jellegű kiadások leépítésére egyik országban sem igyekeznek kellő hangsúlyt fordítani (talán az egyedüli Lengyelország kivételével, de ott is egyelőre csak elméletben), s a veszteséges vállalatok konszolidálása, az alapokon keresztül elfolyó pénzek gyakorlata mai napig jelentős többlet kiadásokat jelent az egyes államháztartásoknak. Kiadási oldalon a nagy feladatok közé tartozik emellett az önkormányzatok finanszírozása, illetve az oktatási reform is napirenden van sok helyen. Az Unió források társfinanszírozása kapcsán elkerülhetetlen lesz mind a négy országban a fejlesztési kiadások eltérő szerkezetben kezelése, azok átalakítása a tagsággal járó társfinanszírozási és addicionalitási követelmények fenntartását lehetővé tevő feltételeknek megfelelően. A bevételi oldalra nem annyira az államháztartási konszolidáció, mint a külföldi tőkebevonás kapcsán a régióban kialakult verseny hívta fel a négy visegrádi figyelmét. A reformtervek mindemellett nem a kulcsok emelését célozzák (bár Magyarországon ilyen irányú elképzelések is megfogalmazódtak az elmúlt időszakban), sokkal inkább a kiszámítható és elviselhető teherviselés, a transzparens rendszer és az adózók számának bővítésére irányuló intézkedések révén kívánnak előnyöket szerezni és többletbevételhez jutni ezen a téren.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az elmúlt év eseményei és a visegrádi országok tapasztalatai megerősítettek néhány feltételezést ezen országcsoporttal kapcsolatban, s felhívták a figyelmet néhány közös pontra a négy ország makrogazdasági fejlődése kapcsán. Természetesen a fejlődési tendenciák az alkalmazott gazdaságpolitikai megoldások jellege és bevezetésének ütemének függvényében alakulnak, ennek ellenére az alábbi megállapítások mind a négy ország esetében alkalmazhatók:

1) Az Európai Unióhoz tavaly májusban csatlakozott nyolc közép- és kelet-európai országból gazdasági jellemzői és az alkalmazott megoldások alapján külön csoportként válik ki a Visegrádi négy ország – vagyis Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia – alkotta országcsoport. Nem véletlen, hogy a három Balti-állam és Szlovénia a GMU-csatlakozás kapcsán is az elmúlt év folyamán meg tudta tenni az ERMII árfolyammechanizmus felé a lépést, amire a visegrádiak egyelőre nem vállalkoztak.

2) A külön csoportként kezelés hátterében az eltérő gazdaságpolitikai eszközök alkalmazása rejlik, hiszen amíg a pénzügypolitika terén az államiságukat a rendszerváltozással visszanyerő Észtország és Litvánia esetében a valutatanácsos módszer evidenciaként merült fel és a leghatékonyabb megoldásnak tűnt, s amíg Szlovénia és Lettország is egy szűk sávost alkalmazott, addig a visegrádiak esetében az árfolyampolitikai eszközök terén sokkal inkább a rugalmas megoldások dominálnak: a lengyel szabad lebegtetéstől kezdve a +/-15 százalékos ingadozási sávot engedélyező magyar és szlovák gyakorlaton keresztül a piaci kereslet-kínálat által irányított cseh ingadozási sávig. A monetáris politika terén szintén eltérő megoldásokkal találkozunk, amíg a visegrádi négyek esetében a legjobb megoldásnak az inflációs célkitűzés módszerének alkalmazása tűnt, addig a baltiak alkalmazta valutatanácsos módszer ezt nem teszi lehetővé, itt sokkal inkább az árfolyamcélkitűzés révén valósul meg az elfogadható inflációs szint elérése. A szlovén monetáris politika megintcsak nem az inflációs célra, hanem a monetáris bázisra koncentrálnak igyekszik biztosítani az árstabilitást.

3) Az alkalmazott árfolyampolitika és monetáris politikai megoldások két tényezőre hívják fel a figyelmet. Egyrészt arra, hogy amíg az ERMII tagság igazából nem hozott jelentősebb különbséget a korábbi belépőknek, hiszen árfolyampolitikájuk eddigis hasonló rendszerben működött, addig a rugalmasabb árfolyampolitikát folytató Visegrádiak valamennyien súlyos kockázati tényezőként kezelik az ERMII-ben eltöltendő két éves feltételt, s a nemzeti valutát érő spekulatív támadásoktól tartanak. Ami a monetáris politika dezinflációs eredményeit illeti, az inflációs szint leszorítása – az alkalmazott eszközök eltérő jellege ellenére – valamennyi országban sikeresnek bizonyult, s tartós és fenntartható árstabilizációra került sor a közép- és kelet-európai térségben. Az elmúlt év fejleményei arra hívják fel a figyelmet, hogy az inflációs szint szempontjából számos

bizonytalansági tényező léphet fel – ilyen a világpiaci energiaárak, illetve az élelmiszerárak alakulása, amelyek az elmúlt évben is komoly nyomást gyakoroltak az infláció szintjére. Az EU-15 felzárkózó gazdaságainak gyakorlata azt mutatja, hogy az inflációs ráták esetében nem feltétlenül következik be konvergencia, s a spanyol, görög, és portugál piacokon állandósult a három ország tartósan magasabb inflációs szintje. Ennek háttérben egyrészt a Balassa-Samuelson hatás érvényesülése állhat, vagyis a kereskedelemben kerülő, illetve nem kerülő javak termelékenységi szintjének eltérő növekedéséből eredő differenciák, másrészt a hazai piac rigiditásai okozhatják. Az újonnan csatlakozók esetében is várható tehát a magasabb inflációs szint, ugyanakkor arra kell ügyelniük, hogy az szerkezetváltozásból és modernizációból következzen, s ne a piaci rigiditások álljanak a háttérben.

4) A baltiák nominális konvergenciáját elősegítő fontos tényező, hogy a dezinflációs folyamatot feszes fiskális politika egészítette ki, s erről a pályáról az Uniós csatlakozással járó felkészülés addicionális költségeinek megjelenése, illetve az Uniós összehasonlításban rendkívül alacsony jövedelmi szintek sem térítették le egyelőre az aktuális kormánypolitikát. A visegrádiak esetében nem érvényesült ilyen mértékben az alrendszeres összhangja, ami alátámasztja azt, hogy sikeres és fenntartható dezinfláció csak a monetáris és fiskális politika együttműködése esetén valósulhat meg. Az alkalmazott szigorú fiskális politika mindemellett a baltiák esetében is azzal járt, hogy az államháztartás átfogó konszolidációjára és reformjára itt sem került sor. A közép- és kelet-európai térség valamennyi országára igaz, hogy az ellátórendszerek átalakítása, a költségvetés más – EU-konformabb alapra helyezése még a jövő kérdése. Az államháztartás konszolidációja tehát továbbra is elsődleges feladata a fiskális politikának, ahol komoly probléma a kormányzati kiadások túlzottan magas szintje, s ahol ezeknek az országoknak továbbra is nagyobb értékű állami beruházásokkal, valamint az EU-csatlakozás addicionális kiadásaival kell számolniuk.

5) A Visegrádi országok mindegyikében a fiskális pozíciók terén bekövetkezett egyensúlyromlás kiigazításra és reformok előkészítésére, illetve beindítására készítette a kormányokat, ami nem csupán a maastrichti kritériumok teljesítése, de a gazdaság tartós növekedési pályára állítása illetve azon tartása miatt is szükségszerűvé vált. A Stabilitási és Növekedési Egyezmény reformja, s a fiskális feltételrendszer némi fellazulása ellenére mind a négy országban megszületett a felismerés, hogy – a GMU-tól függetlenül – fenntartható növekedés csak átfogó államháztartási konszolidáció mellett érhető el. A kevésbé fejlett EU-tagállamok GMU-tapasztalatai is rámutatnak arra, hogy nem annyira a GMU direkt hatásának tudhatók be a pozitív fiskális tendenciák, hanem sokkal inkább az annak hatására alkalmazott gazdaságpolitikáknak köszönhetőek. A GMU tehát pozitív erőként értékelendő, ami azonban csak kivált hatásokat, de nem helyettesítheti a gazdaságpolitikai reformokat.

6) Az államháztartási reformmegoldások eltérő erősségűek: amíg a lengyel gazdaságpolitikai elképzelés kész lenne akár egy „kis-sokkterápiára”, s a strukturális problémák felszámolására is vállalkozik, addig más országok megmaradnak a gyors tűzoltás mellett (lásd cseh vagy magyar példa). A gyakorlatban legbátrabban a szlovák vezetés kezdett hozzá az államháztartási reformhoz, ahol a kiadási, de a bevételi oldalon egyaránt átfogó intézkedések bevezetésére került sor. A reformokra ugyan belső kényszer is ösztönöz, de megfigyelhető emellett, hogy az EU csatlakozás után az euró zónához való csatlakozás célja veszi át a külső modernizációs eszköz, a reform-ösztönző szerepét. A reformokkal kapcsolatos elképzelések mind a négy országban elsősorban a kiadási oldalra koncentrálnak, s ott a nagy ellátórendszerek reformjával (egészségügy, nyugdíj) kezdenék a szerkezetátalakítást. Hiányossága a reformprogramoknak, hogy a kvázi-fiskális jellegű kiadások leépítésére egyik országban sem igyekeznek kellő hangsúlyt fordítani. Az Unió források társfinanszírozása kapcsán elkerülhetetlen lesz emellett mind a négy országban a fejlesztési kiadások eltérő szerkezetben kezelése, azok átalakítása a tagsággal járó társfinanszírozási és adicionalitási követelmények betartása érdekében. A bevételi oldal átalakítása a külföldi tőkebevonás kapcsán került a figyelem középpontjába, s regionális adóverseny van kialakulóban. A reformtervek nem a kulcsok emelését célozzák, sokkal inkább a kiszámítható és elviselhető teherviselés, a transzparens rendszer és az adózók számának bővítésére irányuló intézkedések révén kívánnak előnyöket szerezni és többletbevételhez jutni.

7) A világgazdasági konjunktúra beindulásával fémjelzett 2004-es év a jövedelem-szint felzárkózás folytatódását hozta a közép- és kelet-európai térségben, s az eurózóna még nemzetközi viszonylatban is alacsony szintet mutató teljesítményétől eltérően és a felzárkózó gazdaságokra jellemző módon a gazdasági növekedés üteme a visegrádi országokban meghaladta – csaknem kétszerese volt - az EU25 átlagnak. A gyorsabb növekedés ugyanakkor nélkülözhetetlen ez utóbbi két ország, de persze a magyar és cseh esetben is, hiszen a vásárlóerőparitáson számított egy főre jutó GDP esetükben nagyobb mértékben marad el az Európai Unió átlagtól. A kedvező reálgazdasági folyamatokhoz az elmúlt évben nem minden területen kapcsolódott nominális konvergencia is. A visegrádi országok teljesítménye igen vegyes képet mutat Maastricht tükrében. Amíg az államadósságra vonatkozó kritériumot egyelőre mind a négyen teljesítik (ugyanakkor a tendencia folyamatosan duzzadó állományt mutat), s a kamatok terén is folyamatos a konvergencia, addig fenntartások fogalmazódnak meg az inflációs kritérium teljesítése és a költségvetési hiány alakulása terén.

8) Annak ellenére, hogy szakértői körben a közös valutát okolják a növekedés lelassulásáért és a gazdaságban kialakult feszültségekért az eurózónában, a GMU-csatlakozás hatása az EU15 felzárkózó gazdaságainak példája alapján egyértelműen pozitív. A konvergencia esetükben gyorsabb növekedési ütemben, alacsonyabb kamatrátában, nagyobb stabilitásban jelentkezik, s erre számíthatnak az akadályokat jól vevő közép- és kelet-európai aspiránsok is.

9) A fenti megfontolások és a konvergencia alakulása tükrében az euró-csatlakozás célja ma is prioritás, de időben némileg kitolódott annak időpontja. A GMU-csatlakozásra Szlovákia és Lengyelország 2009-től aspirál, Csehország 2010-ben, Magyarország az eredeti konvergencia-program szerint még 2008-ban, de az új célkitűzés szerint 2010-ben csatlakozna az eurózónához.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Blaszczyk-Wozniak (2003): Do Candidate Countries Fit the Optimum Currency Area Criteria?, CASE, Working Paper 267

Csajbók Attila – Csermely Ágnes (2002), Az euró bevezetésének várható hasznai, költségei és időzítése. Magyar Nemzeti Bank, Műhelytanulmányok 24.

The Czech Republic's Euro-area Accession Strategy, Joint document of the Czech Government and the Czech National Bank, 2002. December 23.

Delors, Jacques. (1989) "Report on Economic and Monetary Union in the European Community." Presented April 17, 1989., European Commission

Eichengreen, B. (1994): Fiscal Policy and EMU. Megjelent: Eichengreen, B – Frieden, G (szerk.): The Political Economy of European Monetary Unification. Political Economy of Global Independence Series. Westview Press. Boulder and Oxford

Emerson, Michael et al. (1992), „One Market, One money Report, An Evaluation of the Potential Benefits and Costs of Forming an Economic and Monetary Union, European Commission

ERMII and the Exchange-rate Convergence Criterion, Information material for the Czech Government, 2003. július 15.

Jarocinski, Marek (2003): Nominal and Real Convergence in Spain, Portugal and Greece During Their Accession to the EMU, in: Studies and Analyses Nr 256, Center for Social and Economic Research, Warsaw

Losoncz, Miklós (2002): Magyarország EMU-csatlakozásának néhány kérdése, Külgazdaság, XLVI.évf. 2002/11

Lőrincné Istvánffy Hajna (2001): Pénzügyi Integráció Európában. Közgazdasági és Jogi Kiadványok

The Maastricht Treaty. Treaty on European Union. (1992), Maastricht, <http://www.eurotreaties.com/maastrichteu.pdf>

Monetary Policy Guidelines for the year 2004, National Bank of Poland, Warsaw, September 2003

Monetary Policy Strategy Beyond 2003, National Bank of Poland, Warsaw, 2003 February

Rác Margit (2004): Az eurózóna négyéves működésének főbb tapasztalatai, in: EU Tanulmányok II, szerk: Inotai András, Budapest, Nemzeti Fejlesztési Hivatal

Rose, A.K. (2000) "One Money, One Market: Estimating the Effect of Common Currencies on Trade", *Economic Policy* 30, 7-45.

Strategy of the Slovak Republic for adoption of the euro, BIATEC, Volume XI, 8/2003